

РОЛЬ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

УДК 378: 371

С. М. Калаур

У процесі реформування системи вищої освіти, що відбувається у нашій країні, необхідно переорієнтувати навчально-виховний процес на розвиток особистості студентів. У цьому контексті у вищих навчальних закладах (ВНЗ) необхідно створити атмосферу для становлення майбутнього фахівця, який повинен опанувати під час навчання належний рівень загальної та професійної компетентності. Організація освітнього простору на основі Болонської декларації орієнтована на підготовку кадрів нового покоління, що передбачає, насамперед, ґрунтовне вдосконалення їх як компетентних фахівців під час навчання на студентській лаві.

Навчаючись, студент повинен отримати не просту суму знань, умінь і навичок, а у нього повинна сформуватися компетентність, яка базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню. Слід констатувати, що компетентності, які опановує фахівець – це, насамперед, замовлення суспільства на підготовку його громадян. Такий перелік багато в чому визначається узгодженою позицією соціуму в певній країні або регіоні. Як зазначає А. Хуторської [9], посилення уваги до поняття формування компетентностей обумовлено рекомендаціями Ради Європи, що стосуються оновлення освіти й її наближення до замовлення соціуму.

Різні аспекти формування компетентності у майбутніх фахівців вивчали О. Локшина, А. Маркова, О. Овчарук, О. Онищук, О. Пометун, О. Савченко, Л. Сохань, Ю. Татур та ін. Наприклад, у наукових дослідженнях Ю. Ємельянова, А. Коленченко, В. Маслова, О. Софронова компетентність розглядають як: систему властивостей особистості, яка визначається результатом вирішення проблемних завдань; певний набір якостей, поведінкових характеристик, що необхідні працівнику для успішного

виконання тієї чи іншої роботи; систему теоретико-методологічних, нормативних положень, наукових знань, організаційно-методичних, технологічних умінь, об'єктивно необхідних особистості для виконання посадово-функціональних обов'язків; певний стан, який виникає внаслідок опанування знань, досвіду, навичок, умінь (підготовленість, орієнтування, усвідомленість, правоздатність, ефективність).

У результаті аналізу напрацювань науковців ми прийшли до констатації того факту, що до сьогодні не вироблено єдиного підходу у трактуванні наукової дефініції “компетентність”, не напрацьовано чіткого переліку ключових освітніх компетентностей, які повинен опанувати майбутній педагог, а також не з'ясовано сутність і зміст ціннісно-сміслової компетентності, що посідає одне з провідних місць у структурі професійної підготовки майбутніх педагогів. Саме наведені аргументи було покладено в основу написання статті. Мета статті – дослідити сутність ціннісно-сміслової компетентності та з'ясувати її місце у структурі професійної підготовки майбутніх педагогів.

Проведемо стисле семантичне дослідження сутності наукової категорії “компетентність”. Зазначимо, що компетентність у перекладі з латинської *competentia* означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання і досвід. Компетентна в певній сфері людина має відповідні знання та здібності, що надають їй можливість обґрунтовано судити про цю сферу та ефективно діяти в ній. М. Чошанов [8] вважає, що компетентна людина повинна не лише розуміти сутність проблеми, але й уміти практично її вирішувати. Виходячи з такого підходу, компетентний фахівець повинен застосувати найбільш ефективний метод вирішення проблеми залежно від конкретних умов.

Для того, щоб знайти своє місце у професійній ієрархії, високо компетентна особистість повинна опанувати певні ключові компетенції. Ключові компетенції, на думку В. Піщуліна [5], передбачають загальну здатність людини мобілізувати під час професійної діяльності набуті знання і вміння, а також використовувати узагальнені способи виконання дій. Автор констатує, що ключові компетенції забезпечують універсальність діяльності.

Фахівець-професіонал повинен: бути гнучким, мобільним, конкурентоздатним, уміти інтегруватись у динамічне суспільство; репрезентувати себе на ринку праці; використовувати знання як інструмент для вирішення життєвих проблем; генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення та нести за них відповідальність; уміти здобувати, аналізувати інформацію, отриману з різних джерел і застосовувати її для свого власного індивідуального розвитку та самовдосконалення.

У нашому розумінні компетентність не зводиться тільки до знань чи тільки вмінь, а є реальною сферою відносин, які існують між знанням і дією в людській практиці. У цілому компетентність передбачає наявність необхідного досвіду застосування компетенції. Відповідно до поділу змісту освіти на загальну метапредметну (для всіх предметів, що вивчаються впродовж навчання), міжпредметну (для конкретного циклу предметів або освітніх галузей) та предметну (для кожного навчального предмету) науковцями пропонується трирівнева ієрархія компетентностей:

- ключові компетентності (належать до загального (метапредметного) змісту освіти);
- загальнопредметні компетентності (належать до певного кола навчальних предметів та освітніх галузей);
- предметні компетентності (частки стосовно двох попередніх рівнів компетентності, які мають конкретний опис і можливість формування в межах навчальних предметів).

Ключові освітні компетентності конкретизуються кожного разу на рівні освітніх галузей та навчальних предметів, що опановують майбутні фахівці відповідно до спеціальності. Перелік ключових освітніх компетентностей визначається на основі основних цілей вищої освіти, структурного подання соціального досвіду і досвіду особистості, а також основних видів діяльності студентів, які надають їм можливість опановувати соціальний досвід, одержувати навички практичної діяльності у якості учителя-предметника.

Як зазначає А. Хуторський [9], ключовими освітніми компетентностями визнано:

1. Ціннісно-смыслову компетентність.
2. Загальнокультурну компетентність.
3. Навчально-пізнавальну компетентність.
4. Інформаційну компетентність.
5. Комунікативну компетентність.
6. Соціально-трудоу компетентність.
7. Компетентність особистісного самовдосконалення.

Отже, ціннісно-смыслова компетентність передбачає компетентність у сфері світогляду, вона безпосередньо пов'язана з ціннісними орієнтирами майбутнього педагога, його здатністю бачити та розуміти навколишній світ, орієнтуватись у ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, творчу спрямованість, уміти вибирати цільові та значеннєві установки для своїх дій і вчинків, приймати рішення.

Загальнокультурна компетентність містить коло питань, в яких студент повинен бути добре обізнаний та мати широкий досвід діяльності. До них належать: особливості національної і загальнолюдської культури, духовно-моральні основи життя людини та людства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки та релігії в житті людини, їх вплив на світ, компетентності в побутовій і культурно-дозвіллевій сфері (наприклад, опанування ефективних способів організації вільного часу). Цей вид компетентності містить досвід засвоєння наукової картини світу, що розширюється до культурологічного та загальнолюдського розуміння світу.

Навчально-пізнавальна компетентність передбачає сукупність компетентностей майбутнього учителя у сфері самостійної пізнавальної діяльності, яка містить елементи логічної, методологічної, евристичної, загальнонавчальної діяльності, співвіднесеної з реальними об'єктами, що пізнаються. Сюди входять знання і вміння організації цілепокладання,

планування, генерації ідей, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності. У межах цієї компетентності визначаються вимоги відповідної функціональної грамотності: уміння відрізнити факти від домислів, володіння вимірювальними навичками, використання ймовірнісних, статистичних та інших методів пізнання.

Інформаційна компетентність передбачає, що за допомогою інформаційних технологій формуються вміння самостійно шукати, аналізувати та відбирати необхідну інформацію, організовувати, перетворювати, зберігати і передавати її. Ця компетентність забезпечує навички діяльності стосовно інформації, яка міститься в навчальних предметах та освітніх галузях, а також у навколишньому світі.

Комунікативна компетентність містить знання мов, способів взаємодії з оточуючими й окремими людьми та подіями, навички роботи у групі, виконання різних соціальних ролей у колективі. Студент повинен уміти презентувати себе, вести дискусію, мати належний рівень комунікативних умінь і високу комунікативну культуру спілкування.

Соціально-трудова компетентність означає опанування знань та досвіду у сфері громадянсько-суспільної діяльності (виконання ролі громадянина, спостерігача, виборця, представника тощо), у соціально-трудовій сфері (права споживача, покупця, клієнта, виробника), у сфері сімейних стосунків та обов'язків, у питаннях економіки і права, у галузі професійного самовизначення. У цю компетенцію входять уміння аналізувати ситуацію на ринку праці, діяти відповідно до особистої та суспільної вигоди, знати етику трудових і громадських взаємин. Майбутній педагог під час навчання повинен опанувати мінімально необхідні для життя в сучасному суспільстві навички соціальної активності та функціональної грамотності.

Компетентність особистісного самовдосконалення спрямовано на засвоєння способів фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки. Студент під час навчання у ВНЗ опановує способи діяльності у власних інтересах і можливостях, що

виражається в його безперервному самопізнанні, розвитку необхідних сучасній людині особистісних якостей, формуванні психологічної грамотності, культури мислення та поведінки. До цієї компетентності належать правила особистої гігієни, турбота про власне здоров'я, статева грамотність, внутрішня екологічна культура, а також комплекс якостей, пов'язаних з основами безпечної життєдіяльності особистості.

Беручи до уваги той факт, що ціннісно-сміслова компетентність забезпечує механізм самовизначення майбутнього педагога, саме від її сформованості безпосередньо залежать індивідуальна освітня траєкторія майбутнього учителя і програма його життєдіяльності в цілому. Ми переконані, що сформованість інших освітніх компетентностей перебуває у прямій залежності від рівня сформованості ціннісно-сміислової компетентності. Саме тому вважаємо за доцільне проаналізувати цей вид більш докладно.

Зазначимо, що провідне місце у ціннісно-смісловій компетентності посідають ціннісні орієнтації, тому варто більш докладно розглянути саме їх зміст та процес формування. За останні десятиріччя як у нашій країні, так і за кордоном проблема цінностей та ціннісних орієнтацій набула особливої актуальності. Ці поняття не лише визначають мотивацію індивідуальної поведінки, але й складають світогляд людини. Соціальне становище молоді особистості, її життєвих цінностей, як свідчить наша історія, завжди вплетені в певну історичну епоху. З огляду на це, такі важливі питання як формування критеріїв добору соціальних цінностей для сучасного молодого покоління перебувають в центрі уваги науковців [1; 6; 7].

Зазначимо, що ціннісні орієнтації особистості формуються в процесі виховання і навчання. Причому навчання має на меті не стільки повідомити конкретні знання в певній галузі, скільки відтворити культурні й історичні нормативи, які сприяють самореалізації майбутнього педагога. Через процес виховання здійснюється трансляція (передача) ціннісних орієнтацій від покоління до покоління як на вербальному, так і невербальному рівнях. Зазначимо, що ВНЗ, де здобувають освіту майбутні учителі, як соціальний

інститут має суттєвий вплив на формування ціннісних орієнтацій у своїх студентів.

Насамперед, доцільно з'ясувати сучасні підходи науковців до дефініції “ціннісні орієнтації”. Без ціннісних орієнтацій, за визначенням П. Сорокіна, “людина перетворюється в електронно-протоновий комплекс та рефлекторний механізм” [6, с. 385]. Досліджуючи поняття “цінності”, М. Головатий прийшов до висновку, що це “певні ідеї, погляди за допомогою яких люди задовольняють свої потреби й інтереси” [3, с. 69]. У філософському словнику зазначено, що ціннісні орієнтації це “відносно стійка система спрямованості інтересів; потреб особистості, яка задає напрямок, основну лінію життя” [4, с. 254]. Усі ціннісні орієнтації людини складаються в певну систему. Зважаючи на велике різноманіття ціннісних орієнтацій молоді, Ю. Волков [2] поділив їх на певні категорії, зокрема: інтелектуально-освітні, культурні, політичні цінності. У нашому розумінні ціннісні орієнтації – це особливий компонент духовного світу людини, що є наслідком вільного обрання ціннісних переваг, які формуються в процесі засвоєння людиною певного соціального досвіду і виявляються в її переконаннях та інтересах.

Залежно від потреб молодої людини її ціннісні орієнтації можуть змінюватися, проте слід зазначити, що у кожної особистості є більш-менш визначена система пріоритетів та цінностей. Серед усієї ієрархії цінностей виокремлюють ті, які є загальнолюдськими, тобто властиві переважній більшості молодих людей. До них належать, наприклад, Нація, Народ, Свобода, Творчість, Гуманізм, Праця, Солідарність, Чесність, Вихованість, Інтелігентність, Сім'я. Відзначимо, що на сьогоднішній день можна спостерігати деяке зниження значення цих глобальних цінностей у студентському середовищі. Такий стан речей викликає в демократичному суспільстві серйозні занепокоєння через те, що може призвести навіть до значного занепаду.

Слід мати на увазі, що те, що для однієї людини може бути цінністю, інша особа може недооцінювати. Отже, однією з найхарактерніших

властивостей цінностей є їхня суб'єктивність. Пріоритетне значення мають індивідуальні цінності особистості над суспільними. Ієрархія індивідуальних цінностей є своєрідною ланкою, яка пов'язує окрему людину і суспільство. Ще одна особливість полягає в тому, що ціннісні орієнтації – це результат діяльності конкретної молодої особистості. Узгоджена, несуперечлива система ціннісних орієнтацій надає можливість молодій особистості прожити життя продуктивно з повною самореалізацією та допомагає максимально реалізувати себе у якості високо компетентного фахівця-професіонала. Не є виключенням і майбутній педагог, який повинен безпосередньо відрізнитися набором сформованих загальнолюдських ціннісних орієнтацій.

Суттєвою ознакою ціннісних орієнтацій є те, що вони можуть засвоюватися як свідомо, так і несвідомо (досить часто студент не може пояснити, чому віддає перевагу одним цінностям над іншими). Саме в цьому аспекті відкриваються великі можливості для підміни істинних цінностей іншими – псевдоцінностями, які не сприяють самореалізації майбутнього учителя. До таких псевдоцінностей сьогодення можна віднести алкоголь та наркотики. Як свідчать соціологічні дослідження, публікації в періодичній пресі, багато молодих людей вважає їх справжніми цінностями, оскільки вони стимулюють творчість, допомагають розкуто почувати себе в оточенні незнайомих людей.

Наші власні спостереження щодо формування ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів свідчать про те, що в останні роки більшість починає переорієнтовуватися на матеріальні цінності. Їх досить сильно приваблюють гроші, бізнес, участь у владних управлінських структурах. Сьогодні існує велика кількість майбутніх учителів, які переконані в тому, що якщо вони матимуть великі фінансові капіталовкладення, то з часом зможуть реалізувати себе на основі справжніх загальнолюдських цінностей. Разом із таким прагматичним підходом спостерігається також і тенденція росту у майбутніх педагогів духовних пошуків, орієнтації на істинні цінності, що виявляється у

збільшенні інтересу до світової культури, свого народу, дослідження родоvodu своєї сім'ї.

На наш погляд, саме навчальні заклади повинні відіграти в цих питаннях суттєву роль та допомогти перешкодити підміні істинних цінностей на псевдоцінності. У цьому аспекті доцільно чітко розуміти, що ті цінності, які будуть закладені під час навчання у свідомість майбутніх учителів, матимуть суттєвий вплив на реалізацію ними у майбутньому професійної педагогічної діяльності щодо організації навчально-виховної роботи з учнями у школі.

Отже, проведене нами опитування, у якому взяли участь 200 студентів другого курсу фізико-математичного, інженерно-педагогічного, географічного факультетів Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка засвідчило, що ціннісні орієнтації займають вагоме місце у структурі професійної компетентності майбутніх учителів та повною мірою усвідомлюються ними. Однак варто акцентувати увагу на тому аспекті, що сьогодні рівень сформованості ціннісних орієнтації у майбутніх учителів потребує вдосконалення. Вважаємо, що серед усіх соціальних структур, які дотичні до формування ціннісних орієнтації, ВНЗ не повною мірою реалізують увесь потенціал, і як результат – спостерігається не належний рівень сформованості ціннісно-сислової компетентності у переважній більшості майбутніх учителів. Для того, щоб посісти чільне місце серед інститутів, які мають значний вплив на формування ціннісних орієнтацій молодого покоління, викладачам необхідно урізноманітнювати форми роботи.

Перспективами подальших наукових досліджень може стати обґрунтування педагогічних умов формування ціннісно-сислової компетентності майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Список використаної літератури

1. Бондаренко, І. Ціннісні орієнтири у формуванні державотворчих устремлінь молоді / І. Бондаренко, П. Давидов // Шлях освіти. – 1996. – № 2. – С. 15–18.

2. Волков, Ю. Г. Социология молодежи / [Волков Ю. Г., Добреньков В. И., Кадария Ф. Д., Савченко И. П., Шаповалов В. А.] ; под ред. Ю. Г. Волкова. – Ростов-н /Д. : Феникс, 2001. – 576 с.
3. Головатый, Н. Ф. Социология молодежи / Н. Ф. Головатый. – К. : МАУП, 1999. – 224 с.
4. Основи філософії культури : словник / Н. Г. Джингарадзе та ін. – К. : Знання України, 2004. – 254 с.
5. Пищулин, В. Г. Модель выпускника университета / Пищулин В. Г. // Педагогика. – 2002. – № 9. – С. 22–27.
6. Проблема формування критеріїв добору соціальних цінностей у сучасній молоді // Людина, становлення, розвиток. – Львів-Одеса, 1997. – С. 202–208.
7. Ценностные ориентации и самочувствие молодежи в новых общественно-экономических условиях. – М., 1998. – 192 с.
8. Чошанов, М. А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения : [методическое пособие] / Чошанов М. А. – М. : Народное образование, 1996. – 160 с.
9. Хуторської, А. Ключові освітні компетентності [Електронний ресурс] / А. Хуторської. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/theory/2340/>.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Діденко О. В.